

ПРОБЛЕМЪТ ЗА АНОРЕКСИЯТА ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ЛАКАНИАНСКАТА ПСИХОАНАЛИЗА

Милена Моцинова-Бръчкова

През последните две десетилетия постоянно се увеличава броят на лицата, страдащи от анорексия. Разпространението е преди всичко в развитите индустриални общества, където храната е в изобилие, а да бъдеш слаб е възприето като мярка за телесна красота и привлекателност.

Анорексията се характеризира с поднормено тегло (най-малко 15% по-ниско от нормалното за съответния ръст и възраст), което се самопредизвиква от болните чрез гладуване или силно ограничаване на храненето, прекомерни физически упражнения, взимане на диуретични (пикочогонни) или разхлабващи лекарства, или самопредизвикано повръщане. Наблюдава се силен постоянен страх от наддаване на теглото.

Анорексията типично се явява при момичетата през или скоро след пубертета, но началото може да бъде преди появата на менструация или по-късно в периода на зрелостта – след 30 и даже след 40-годишна възраст. През последните години се отбелязва тенденция към снижаване на възрастта – докато преди заболяването се е появявало най-често във възрастта между 13 и 18 години, днес все по-често се среща между 9-12-годишна възраст. Описват се случаи дори на 7-годишни момичета, страдащи от анорексия.

Френският психоаналитик **Жак Лакан** (J. Lacan) предлага уникален подход за интерпретация на анорексията, основан на фройдистката психоанализа. Той се объръща към анализ на условията за появата на субекта от несъзнаваното, „хванато чрез произхода си в клопката на Аза”. Аз-ът е определящ в регистъра на Въображаемото, което след 1953 г. ще стане една от инстанциите на неговата топика заедно с Реалното и Символичното”. (11)

За Лакан Азът се откроява като ядро на въображаемата инстанция в т.нар. *стадий на огледалото* – това е „фаза на конституиране на човешкия субект, разположена между шестия и осемнадесетия месец от живота” на детето. (4, с. 434). Според Лакан в началото детето възприема тялото си разглобено, частично – този фантазъм за „разкъсаното тяло”

съответства на стадия на автоеротизма според Фройд. В стадия на огледалото, съответстващ на появата на първичния нарцисизъм по Фройд, става събиране на този образ. „Това въображаемо обединение идва чрез идентифициране с образа на подобното като цялостна форма. Идентификацията се извършва и актуализира чрез конкретното преживяване, в което детето възприема собствения си образ в огледалото.” (4)

До края на третия или четвъртия месец кърмачето не обръща внимание на огледалото, което поставят пред него. Постепенно започва да проявява интерес към него и изглежда смътно долавя връзката между себе си и своето отражение.

На около 6-месечна възраст неговорещото дете започва да разпознава себе си в огледалото като цяло единично тяло, обикновено придържано от майка си. Лакан подчертава важността на момента, в който детето се обръща към майката и в нейния поглед търси потвърждение за своето положение – детето се разпознава в своя собствен образ, подкрепяно от присъствието и погледа на другия (майката или някой, полагащ за него майчини грижи), който го идентифицира и същевременно го разпознава в този образ.

В същото време детето е разделено между тялото, което вижда в плоската повърхност на огледалото, и тялото, което усеща като свое. В този момент Азът е, така да се каже, хванат от въображаем Аз: в действителност субектът, който не знае това което е, вярва, че е азът, когото вижда в огледалото. Става въпрос за измама, тъй като дискурсът на този Аз е съзнателен дискурс, който „изглежда”, че е единственият възможен дискурс на индивида, докато „между редовете” съществува неовладимият дискурс, този на субекта на несъзнаваното. „На тези основи може да се разбере лаканианската интерпретация на прочутата фраза на Фройд от *Нови уводни лекции в психоанализата*: „*Wo es war soil ich werden.*” Лакан превежда това изречение по следния начин: „Там, където е било То, трябва да дойде Аз. Аз-ът не може да замести То, но Субектът (аз) трябва да бъде там, където се намира То, определен от него, от означаващото.”(по 13)

Отначало детето вижда своя образ, но го схваща като образ на Другия, опитва се да види дали зад огледалото няма друго дете. Радостната възбуда, когато детето се разпознае, е сигнал, че овладява нещо, което е извън него – чрез образа, чрез *Въображаемото*. Лакан подчер-

тава „триумфиращото възкачване на образа, придружено от тържествувача мимика и игрово самодоволство от контрола на идентифицирането с огледалния образ.” (4, 10) В този момент на субективно изграждане детето си създава представа за себе си – *идеята, че то има тяло и то е изражение, образ на самото него*. До 18-месечна възраст тази радостна възбуда изчезва, но ако след тази възраст не изчезне – това е лош прогностичен знак.

Следователно идентичността се постига първо чрез образа и после възрастният потвърждава „да, това си ти”, т.е. първо се овладява Въображаемото (образа), което се потвърждава от думите в Символичното.

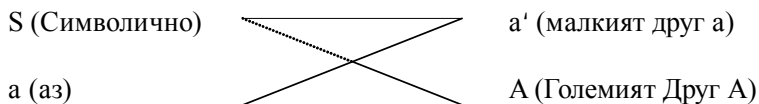
От този момент у човешкото същество се появява ясно изразен вкус към образа, илюзията, формата на тялото и това, което го завоалира или показва – дрехата.

Според Лакан „значението на фазата на огледалото трябва да се свърже с преждевременността на раждането.” (4) Човешкото дете в известен смисъл винаги се ражда рано, тъй като винаги има нужда от Другия, винаги трябва да премине през образа на Другия, за да се идентифицира. Това подчертава голямото значение на Въображаемото.

Образът на тялото се инвестира с *либидо*. Този образ е отделен от опита, който детето преживява в тялото си, между този образ и формата на тялото има голяма пропаст, която *стадият на огледалото* задълбочава в човешкия субект. Към орален и анален обект, описани от Фройд, Лакан добавя още един обект, инвестиран от либидото – образът на себе си, възприет като образ на друг – Лакан говори за „нарцистичния плен”, върху който се изгражда връзката с Другия, сходния.

Въображаемите опори, които служат да се изгради свързано Аз, Лакан дефинира като „малкият друг” (малко а). Това, което помага на детето да валидизира и потвърди образа, който е изградило, са думите, които Лакан нарича Големият Друг – фигура, която ще придаде плътност, реалност на образа на детето (например майката) и същевременно ще потвърди символично съществуването му (по Клутур-Монрибо, Ж.), (2)

Стремежът на Аза да придобие уникалност се описва от Лакан с оста *a-a'* – въображаема ос, защото върху нея се движат образите. Но това е и ос, по която възникват омраза, съперничество и агресивно поведение (9).

Точно по тази въображаема ос се вписва и проблемът на анорексията. Анорексичката много добре разбира, че не е дебела, но това не е пречка и малкото плът, която има, да е непоносима за нея. От момента, в който възприемем тялото си като образ, ние спираме да го познаваме като организъм. Следователно, освен печалба в *стадия на огледалото* има и една загуба – разделение между субекта и Аз-а, т.е. това ново познаване е всъщност непознаване.

Тук би могъл да се впише и идеалът – да искаш тяло като на някого или обратно – *депресия* („няма да стана като...”) и появата на агресия и завист. Точно върху тази въображаема ос Лакан разполага наблюденията си за ревността на малкото дете към неговия себеподобен на гърдата на майката – на мястото на обекта на желанието. Лакан цитира религиозен текст на св. Августин, в който той описва преживяванията на дете, докато гледа как майка му кърми по-малкия му брат: „...Не можеше без да пребледнее да гледа горчивия спектакъл, изнасян от неговия млечен брат”. Детето е агресивно и ревниво, защото вижда мястото, което е загубило – агресивността е свързана с моменти на идентификация. (9)

Когато си в регистъра на Големия Друг (А) това може да породи безпокойство – Големият Друг е дотолкова различен от мен, че аз нямам ориентири да разбере какво иска от мен, малкият Друг (а) е като мен, подобен на мен.

В регистъра на **Въображаемото** малко а е другото дете, моето другарче, „аз, което съм си изфабрикувал.”

В регистъра на **Символичното** голямо А е мястото на езика, на думите, които изграждат моето несъзнавано, и това може да успокоява Реалното, благодарение на симптомите и фантазиите. Това е също и място на *желанието*.

В регистъра на **Реалното** голямо А е чужденецът, другият, дотолкова различен от мен, че не можем да се припознаем в него („Това не съм аз”). Всичко, което идва от него, е толкова чуждо, че може само да ми навреди. Това е Другият на наслаждението, които ме преследва и търси да намери своето наслаждение, убивайки ме. „Големият друг А

на Реалното убягва на Символичното, изплъзва се от възможността да бъде назован и облечен в смисъл и значение” (Клутур-Монрибо, Ж.), (2). Затова при психотичните деца говорещият влиза в позицията на реален заплашителен друг, но анорексичките не са психотични.

Понятието за *наслаждение* идва от фройдовото понятие *либидо* като енергетична основа на тялото, което се разполага от страна на Ероса – влечението към живота, но по-късно Фройд го отнася към Танатос – влечението към смъртта. През 1920 г. Фройд въвежда понятието за влечение към смъртта, което е отвъд принципа на удоволствието. Някаква част от либидото се канализира в сексуалното (като генитално влечение). Остава свободна (неканализирана) част, която може да завладее тялото на субекта. Тя не е организирана чрез обектите на влечение (орални, анални), които са възможности за прикрепяне към нещо на влечението, което се разпростира в тялото (7). Това, което Лакан нарича *реално наслаждение*, е либидото, което не е закачено никъде и се „разлива” свободно из тялото, водейки до завладяност от влечението.

В *стадия на огледалото* се залага и произходът на това човешкото същество да обожават образа като такъв. Например религиозното обожание на образа на Христос, раните по тялото му, които също са обект на обожание за някои мистици – историята на св. Екатерина, преживяла години наред без да се храни – т.нар. „свята анорексия”. Тази форма на анорексия, която се разгръща през XIV век, Лакан свързва с разпространението на християнството в Европа, което измества жената от мястото, на което е била поставена от рицарството (по 1).

Обожанието към образа се разгръща в клиничния регистър на хистерииите. Лакан вижда същността на хистеричната проблематика в обожанието на друга жена, която знае какво е нужно на мъжа, за да я обожават. Основната ѝ силова линия е желанието на желанието на Другия.

Фразата, с която Лакан илюстрира идеята за образа на жената „*La Femme n'existe pa*”, е преднамерено провокативна – „Жената не съществува”, т.е. в несъзнаваното няма означаващо за жена.

В несъзнаваното Фройд намира само означаващото „фалос”, което разделя живите същества на две – тези, които го имат, и тези, които го нямат. След 1905 г. с публикуването на своите *Три студии върху теорията на сексуалността* Фройд преосмисля въпроса за човешката сексуалност (6). Заимствайки моделите си от Дарвиновата биология, той поддържа тезата за сексуалния минимизъм и „мъжката” същност на човеш-

кото *либидо*. Тази теза, основана на клиничното наблюдение върху детските сексуални теории, няма за цел нито да описва различието на половете, изхождайки от анатомията, нито да реши въпроса за положението на жената в съвременното общество. В перспективата на единственото *либидо* Фройд доказва, че в детския стадий момичето не знае за съществуването на влагалището и приписва на клитора роля на еквивалент на пениса. Така че има усещането, че притежава кастриран орган. По отношение на тази асиметричност, изградена около един-единствен полюс от представи, кастрационният комплекс не се организира (според Фройд) по същия начин при двата пола. „Съдбата на всеки от тях е различна не само анатомично, но също поради представите, свързани със съществуването на тази анатомия. През пубертета съществуването на влагалището се изяснява за двата пола: момчето вижда в проникването цел на своята сексуалност, докато момичето изтласква клиторовата си сексуалност. Но преди това, когато забелязва, че момичето не прилича на него, момчето интерпретира отсъствието на пенис като заплаха от кастрация за самия себе си. По време на Едиповия комплекс той се отделя от майката, за да избере обект от същия пол” (по 13).

Следвайки Фройд, Лакан подчертава, че жената се представя чрез липсата на фалос – празнота, бяло петно във веригата от означаващи в несъзнаваното (12). За означаващото „жена” не е закачено нищо или то е неадекватно. Не разполагаме с дума какво точно е това „жена” и сме принудени всеки път да я измисляме. Ако жената не съществува, тя трябва да бъде измислена и за това служи изкуството. Не знаем какво е жената, познаваме я само чрез представите за нея. Лакан се обръща към образите на праисторическите Венери със силно увеличен таз като илюстрация на представата за жена в праисторическо време.

Днес представата за жената е свързана със слабо тяло. Модата и дрехите рисуват огромно множество образи, колкото изкуството никога не е успяло да създаде. Модата рисува тяло, което като че ли е без собствени очертания, разположено в гънките на дрехата. „Модата си служи с възможностите на стадия на огледалото: „Аз имам тяло и знам, че това е предположение, което ми дава възможност да си дам тяло, каквото искам.” (по Девонпреши, К.), (1).

Модата препраща младите момичета в един образ, твърде засегнат от смъртта. Ако не съществуват означаващи за жената, тя би могла да

бъде придърпана от Големия Друг на страната на смъртта. „Съществува Свръхазова инстанция (най-често преживявана като майчина), която казва на момичето, че не трябва да яде. Модата не създава анорексията, но я привилигира.” (Девонпреши, К.)

Трябва да се направи разграничение между хистеричната анорексия и истинската анорексия. Идеалът да си слаб може да бъде възприет от една млада хистеричка без тя да се разболе. Да си хистеричка означава да придаваш голямо значение на *липсата* в своя живот. Лакан се обръща към текста на Фройд „Сънят на красивата месарка” – желание, което се крепи и поддържа от липсата (8).

Клиниката на истинската анорексия не се крепи върху липсата, а върху нов обект, който Лакан нарича „нищото”, подчертавайки непознаването на женския полов орган – вагината, който до късен етап в развитието не се познава от децата за разлика от фалоса. Не става въпрос за анатомично непознаване, а за избора да не познаваш – това е несъзнаван механизъм.

В юношеска възраст момичетата трябва да станат отговорни по отношение на пола си, който обаче няма никакъв конкретен образ, трябва да заемат позиция по отношение на желанието и двойно са изправени пред въпроса „Какво означава да си жена?” Повторно се активира нарцисистичният образ и ако този образ бъде потвърден от мъж („гадже”), това е най-добрият случай.

Типична при анорексията е появата на илюзия – момичето се вижда слабо, но отрича проблема. В поведенческите терапии се акцентира на възприемането на образа. Но проблемът не е да накараме момичето да напълнее (да накараме тялото да се раздуе) – това винаги има катастрофални резултати. Спазването на диети по принцип е сиптом на съвременното общество, но анорексичката не казва „Аз съм дебела”, а „Страхувам се да не надобелея”.

В книгата си „Евини дъщери” Кристиан Оливие пише: „Развилата анорексия девойка по свой особен начин се противопоставя на родителите си. За нея обичайното за юношеството оспорване на всичко (някои такива девойки вече са били трудни бебета, други създават проблеми през пубертета си) не е достатъчно и тя директно заплашва родителите си, че ще умре, ако нищо не се промени.” Според нея „Анорексичката вече не може да понеса отношенията, които поддържа с близките си и които често се основават на откровен шантаж: „Щастливи сме само, ако и ти

си щастлива... Девојката сама се опитва да разбере причините за поведението си. Защо се плаши толкова от мисълта, че може да напълнее? ...Но тя не може да намери отговора на тези въпроси дори ако успее да ги формулира така ясно, защото отговорът е от областта на несъзнаваното и ще дойде само ако девојката приеме да си каже: „Не желая и не мога да стана жената, която те очакват и от която се нуждаят, за да се представят като добри родители. Мога да бъда само тази, от която те се срамуват и която ги излага като „лоши родители” (5).

В „Семейните комплекси” Лакан нарича менталната анорексия „форма на отложено самоубийство”. Когато има тяло, което „не струва” за Другия, детето може да стигне до идеята за самоубийство. Ако не успее да бъде агресивно към Другия, ще бъде агресивно към самото себе си (3).

Гладът може да доведе до феномени на еуфория и хиперактивност, което е знак за изчерпване, и тогава вече е наложително хоспитализиране. За оздравяване при менталната анорексия може да се говори, когато се възстанови менструацията.

Функцията на съмнението при психоаналитично ориентираната терапия на анорексията и връзката със знанието имат особено значение – обикновено анорексичните момичета са отличнички, но да получаваш отлични бележки е едно, съвсем друго е понасянето на знанието. Говорейки с анорексичка не бива да се поставяме на мястото на знаещите, затова „психоаналитиците са по-удачни лечители на анорексията – те не искат да знаят, не притискат с въпроси, могат да чакат и да придружават.” (по Девонпреши, К.), (1).

В началото на лечението анорексичките не говорят или дават социално желателни отговори, докато възстановят своята автентична връзка с езика. Терапевтично е организирането на ежедневието им, определено от клиниката на обекта – да не се интерпретира какво се казва, какво се премълчава. Анорексичките имат нужда Другият да не знае всичко, имат нужда да се скрият, да „излъжат”. Субективното подобряване започва във възстановяване на връзката с живота в живота от страната на фалическата означаваща – витална сила.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. *Девонпреши, К.* Смущения в храненето и влияние на модата. Семинар на „Група Фройдистко поле в България”. София, 2007.
2. *Клутур-Монрибо, Ж.* Нашите малки други. – В: Детето и неговите симптоми – издание на френско-български обучителен проект „Детето и неговите симптоми”. София, 2008, с. 133–138.
3. *Лакан, Ж.* Семейните комплекси. София, Сиела, 2008.
4. *Лаплани, Ж., Ж.-Б. Понталис.* Речник на психоанализата. София, Колибри, 2009.
5. *Оливие, К.* Евини дъщери. София, Колибри, 2001.
6. *Фройд, З.* Психология на сексуалността. София, Христо Ботев, 1991.
7. *Фройд, З.* Отвъд принципа на удоволствието. София, Наука и изкуство, 1992.
8. *Фройд, З.* Тълкуване на сънищата. София, Евразия, 1993.
9. *Lacan, J.* L'agressivite en psychanalyse. R.F.P., XII, 1948, 367–88.
10. *Lacan, J.* (1949) The Mirror-Stage as Formative of the I as Revealed in Psychoanalytic Experience, transl. by Alan Sheridan in *Écrits: A Selection*, W.W. Norton & Co., New York, 1977.
11. *Lacan, J.* Fetishism: The Symbolic, The Real and The Imaginary (with W. Granoff), transl. in S. Lorand and M. Balint (eds.), *Perversions: Psychodynamics and Therapy*, Random House, New York, 1956.
12. *Lacan, J.* (1958) The Signification of the Phallus, transl. by Alan Sheridan in *Écrits: A Selection*, W.W. Norton & Co., New York, 1977.
13. <http://www.kaminata.net/rechnik-na-psihoanalizata-t49639.html>

ПРОБЛЕМЪТ ЗА АНОРЕКСИЯТА ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ЛАКАНИАНСКАТА ПСИХОАНАЛИЗА

МИЛЕНА МОЦИНОВА-БРЪЧКОВА

Резюме

В настоящата статия е представен уникалният подход за интерпретация на анорексията, предложен от френския психоаналитик Жак Лакан (J. Lacan). Разгледан е описаният от него *стадий на огледалото* като фаза, в която се изгражда Аз-ът – определящ в регистъра на Въображаемото. Детето започва да разпознава образа си в огледалото, преминавайки през образа на Другия. Описва се произходът на клиниката на менталната анорексия в зависимост от начина, по който субектът се е конституирал и изградил представа за образа на тялото си и стойността, което това тяло има за Другия.

THE PROBLEM OF ANOREXIA OF THE VIEW POINT OF LACANIAN PSYCHOANALYSIS

MILENA MOTSIKOVA-BRACHKOVA

Summary

The paper consider the unique interpretation approach to anorexia, proposed by French psychoanalyst Jacques Lacan. The article presents the Mirror-Stage as Formative of the I and The Imaginary register. The child begins to recognize his image in the mirror going through the image of the Other.

The article describes the origin of the clinic of mental anorexia depending in what way the subject constitute himself and built his body view and the value of that body has to the Other.